

BETON

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 195, GOD. XIII, BEOGRAD, UTORAK, 15. MAJ 2018.

Redakcija: Miloš Živanović, Saša Ćirić; Font Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.rs, redakcija@elektrobeton.net; www.elektrobeton.net; Sljedeći broj izlazi 19. juna 2018.

MIXER

Piše: Haris Imamović

NA STRAŽI KOD BRISELA

Napuštanjem iranskog nuklearnog sporazuma i najavom uvođenja carina na (evropski) aluminijum i čelik, američki predsjednik Donald Trump nastavio je sa implementacijom novog svjetskog ne-reda. Kolizija sigurnosne i ekonomske politike EU i SAD-a odavno nije bila izraženija. Povećano nepovjerenje između zapadnih saveznika dovelo je do smanjenja nepovjerenja, pa čak i solidarnosti EU spram Rusije i Irana. Predsjednik Evropske komisije Jean-Claude Juncker nedavno se pohvalio svojim (dugogodišnjim) prijateljstvom sa Vladimirom Putinom, odajući puno poštovanje Rusiji kao „glavnom igraču u pitanjima evropske sigurnosti“. Dodao je i da mu se „ne dopada sadašnja politika hladnog rata“, te da je „neophodno vratiti se dijalogu s Rusijom“. Našavši se dakle pred ogromnim sigurnosno-ekonomskim pritiskom svog najvećeg zapadnog saveznika, EU se okrenula taktici relaksiranja odnosa sa svojim najvećim istočnim susjedom. Zbog transatlantske prijetnje, EU ima interes da se u Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi očigledno sudržava od ubrzanih euroatlantskih integracija.

DVA DONALDA I JEDAN ALEKSANDAR

Takva konstelacija na globalnom nivou dovela je u nezavidan položaj sve one koji zagovaraju euroatlantski put Zapadnog Balkana. Istovremeno, ovo je savršeno stanje za Aleksandra Vučića i politiku sjedenja i na ruskoj i na evropskoj stolici, uz suzdržavanje, pa čak i određenu vrstu antagonizma spram sjevernoatlantskog pakta. Predsjednik Evropskog vijeća Donald Tusk, tokom svoje posjete Beogradu krajem aprila, govorio je o predsjedniku Srbije Aleksandru Vučiću kao o „srodnoj duši“ i „najvećem Srbinu“. Taj minezengersko-fudbalski Tuskov stil dočarao je količinu zadovoljstva Brisela spram angažmana srbijanskih vlasti, po pitanju provođenja obaveza. Istovremeno, kritička javnost u Srbiji ne prestaje iskazivati nezadovoljstvo u vezi sa Vučićevom autokratskom metodologijom vršenja vlasti. Najutjecajnijoj mediji su pod čvrstom kontrolom vlasti, pravna država postoji sve dok interesi pravde ne kolidiraju sa voljom izvršne vlasti, korupcija u javnom sektoru još uvijek je na visokom nivou, a etnička i vjerska netrpeljivost doživljava procvat. Vojislav Šešelj, koji je nedavno drugostepeno osuđen u Hagu za ratne zločine, predstavlja najglasniju, a zapravo po Vučićevoj želji krojenu opoziciju: Šešelj je rado viđen gost u medijima pod kontrolom vlasti, gdje se prema njemu odnosi blagonaklono kao prema „simpatičnom ludilu“. Srbija je jedan od mnogih dokaza tvrdnji da nova Evropska unija, nakon pada američkog i francuskog utjecaja, britanskog napuštanja zajednice, te sve većeg jačanja njemačke volje, više ne insistira na političkim i građanskim slobodama, koliko stvarima kao što su – sigurnost, disciplina, stabilnost. Riječju, sve ono što obilježava Vučićevu vladavinu. Predsjednik Evropske komisije Juncker uputio je u

martu entuzijastičnu čestitku Vladimiru Putinu nakon nedavnih predsjedničkih izbora u Rusiji, u kojoj je izrazio nadu za buduću saradnju s ciljem „paneuropskog sigurnosnog poretka“. Čestitka je izazvala niz žestokih kritika, jer izražavanje tolike dobre volje prema Moskvi, nakon slučaja Škripal, te unatoč tome što je Krim i dalje nelegalno okupiran a Rusija podržava režim u Srij, nije u skladu sa zahtjevima konzistentosti. No, i pored tih kritika, Juncker je u aprilu nastavio u jednakom tonu, govoreći o Putinu kao prijatelju, demantirajući navode Baracka Obame iz vremena ukrajinske krize da je Rusija (samo) regionalna sila, a ne i svjetska, te naglašavajući (čitaj: pravdajući nekonzistentnost) rusku važnost u sigurnosnom poretku Evrope.

ERDOGAN U SARAJEVU

Za to vrijeme, u Bosni i Hercegovini povedena je ogromna javna rasprava po pitanju održavanja mitinga turskog predsjednika Redžepa Tajipa Erdogana u Sarajevu. Za neupućene, objavljeno je da će Erdogan, u sklopu kampanje za nadolazeće predsjedničke izbore, održati miting za turske građane u dijaspori, pošto su mu pojedine evropske zemlje (Njemačka, Austrija i Holandija) zabranile održavanje takvog mitinga. Glavni argument protivnika skupa bio je da će se BiH, ukoliko to dopusti, zamjeriti Evropskoj uniji kojoj teži, te da održavanje mitinga predstavlja narušavanje suvereniteta Bosne i Hercegovine. Navedeno stajalište izrazio je veći dio lijeve opozicije (Socijaldemokratske partije, Demokratske fronte i Naše stranke), kao i Savez za bolju budućnost, koji čini dio vladajuće koalicije. Vladajuća Stranka demokratske akcije, iako tradicionalno bliska Erdoganu, nije se oglašavala.

MIXER

Haris Imamović: Na straži kod Brisela

antiCEMENT

Saša Ćirić: Metak lualica

ARMATURA

Muanis Sinanović: Prvi maj i prekarijat

VREME SMRTI I RAZONODE

Miloš Živanović: Igra stolice – preobraženje

BLOK BR. V

Studiostrip: Fossil&Swatch

Premda se ni delegacija Evropske unije u Bosni i Hercegovini nije oglasila po pitanju održavanja mitinga, u bh. javnosti je stvoren utisak da je EU izričito protiv.

Za razliku od Putina i Vučića, Erdogan je u očima nekih evropskih zemalja nešto više autokrata zbog toga što nije sigurnosno koristan (opasan) kao Putin, niti je poslušan kao Vučić. Iako je samo nekoliko dana prije najave mitinga, generalni sekretar NATO-a Jens Stoltenberg kazao da je Turska „visoko cijenjen saveznik“, koji je „važan za našu zajedničku sigurnost“, te se zahvalio Turskoj za doprinose u borbi protiv ISIS-a i naglasio važnost prepoznavanja činjenice da je „Turska među saveznicima najviše stradala od terorističkih napada“.

Unatoč, tim svježim stavovima iz NATO-a, protivnici Erdoganovog mitinga su svoju argumentaciju zasnivali na uvjerenosti da je Turska sve dalje od Sjevernoatlantskog saveza, te da je ušla u alijansu sa Rusijom, s ciljem borbe protiv Zapada i blokade euroatlantskih integracija Zapadnog Balkana. Protivnici skupa svoju argumentaciju crpe iz dojma da je, recimo, Austrija koja je zabranila skup Erdoganu bliže NATO-u (iako nije članica), nego Turska koja je članica.

Prije nešto više od mjesec dana Milorad Dodik je održao skup za srpsku dijasporu u austrijskom Linzu. Kako podsjeća Emir Suljagić, Dodik je otvoreno pozivao Srbe u Austriji da glasaju 2016. za predsjedničkog kandidata krajnje desne Slobodarske partije Austrije (FPÖ) Norberta Hofera. Na tribini u ruskoj organizaciji otvoreno je zagovarao podjelu BiH, a u publici je bio i ministar vanjskih poslova iz FPÖ-a Heinz-Christian Strache. Nakon što niko u Austriji nije ni pomislio da zabrani takav skup, u BiH se povela rasprava treba li uskratiti Erdoganu bujrum u Sarajevu, da se BiH ne bi između ostalog zamjerila austrijskoj političkoj volji koju simbolizira Strache.

Napetosti među transatlantskim partnerima ne dopuštaju više hladnoratovsku shemu „između Istoka i Zapada“. Sigurno da navedeni *wishful thinking* nije motivisan lošom namjerom, no razmišljati na način – da BiH treba zabraniti Erdoganov miting plašeći se da EU to ne shvati kao provokaciju, jednako je kao savjetovati EU da pristane na Trumpove ucjene, jer će on sve drugo shvatiti kao provokaciju i dovođenje u pitanje savezništva. Oni koji opravdano kritikuju Erdogana s demokratskih pozicija zbog zatvaranja novinara i opozicionih političara, a žele zabranu, u slučaju kad bi se ona i desila – pobijedili bi sami sebe.

Neupitno je da kod dijela bošnjačke javnosti postoji čežnja za vanjskim tutorstvom, koja je usmjerena ka Erdoganovom autokratskom načinu vladanja. Ta čežnja za gospodarom i samopotčinjavanjem je navika protiv koje se treba boriti. Rješenje problema

Fotografije u broju: Beton – Crna Gora, april 2018.

nije u tome da odaberete ko će vas potčiniti, ko je bolji gospodar – istočni ili zapadni, već kako se nositi sa nesigurnim stanjem slobode, koja osim raznih blagodeti nosi i razne opasnosti. Međutim, neovisno o volji Turske i njoj sklonih elemenata u BiH, postoje određene pretpostavke koje onemogućavaju uspostavu submisivnog odnosa.

Za razliku od Turske, Srbije ili Rusije, Bosna i Hercegovina je država koja nema pretpostavke za uspostavljanje autoritarne vlasti koja počiva na nepodijeljenosti moći. U BiH se moć najprije dijele po entitetskom i etničkom principu, a onda se i taj dio na koji bi Erdogan trebalo da ima utjecaj – dalje dijeli. Tako na kraju, imamo stanje heterogenosti probosanskih političkih snaga, gdje vladajuća Stranka demokratske akcije podržava i ima podršku Erdogana, dok se stranke ljevice na čelu sa Socijaldemokratskom partijom, pa čak i vladajući Savez za bolju budućnost, oštro protive Erdoganovom utjecaju i zahtijevaju apsolutnu okrenutost ka EU. Takvu ravnotežu suprotnih mišljenja recimo nemoguće je naći po pitanju Putina bilo u Republici Srpskoj, bilo u Srbiji. Navedeno političko nejedinstvo temelj je neefikasnosti BiH u provođenju obaveza na euroatlantskom putu, što i dovodi do zaostaja. Umjesto discipline, funkcionalnosti i stabilnosti, kao temeljnih vrijednosti današnjeg Brisela, Sarajevo ima visok stepen pluralizma, ideoloških razlika i političkih sloboda. Skoro da ne postoji pitanje po kojem postoji unificirano mišljenje. Tako vlast u BiH nije funkcionalna kao u Srbiji ili Crnoj Gori u ispunjavanju obaveza, ali ni društveni ambijent nije u toj mjeri autoritaran.

EVROPSKE PERSPEKTIVE BiH

Prekomjerno podijeljena moć u BiH se često pretvara u nemoć, pa tako i u nemogućnost da se ispunje postavljeni uslovi za aktiviranje Akcionog plana za članstvo (MAP) u NATO-u, među njima pokriženje vojne imovine na državu, čemu se Republika Srpska uz podršku Rusije žestoko protivi. Na nedavno održanoj sjednici Sjevernoatlantskog vijeća posvećenog Zapadnom Balkanu, generalni sekretar NATO-a je naglasio da, po pitanje nije nekakav birokratski proces, već dokaz da li država BiH ima ovlasti i kontrolu nad svojom vojnom imovinom“. Međutim, nije sama vlast u Republici Srpskoj na čelu sa Miloradom Dodikom mehanizam kojim Moskva potkopava evropski put Bosne i Hercegovine. Pored nedovoljnog stepena odgovornosti i posvećenosti bh. vlasti u provođenju reformi, glavni problem jeste i odnos same Evropske unije prema ključnim političkim

antiCEMENT

Piše: Saša Ćirić

METAK LUTALICA

Miljenko Jergović: *Nezemaljski izraz njegovih ruku* (Booka, 2018.)

Tehnički gledano, ovo neće biti kritički prikaz, već deskripcija sa elementima analize. Time će biti „iskazan pijetet“ prema atipičnosti ove hibridne knjige, koju naivni, ignorantni ili nečasni mogu nazvati romanom.

Šta je ova knjiga? Njegova bivša ekselencija, dvoNINovski laureat, ovu knjigu video je kao spoj „studije, skice za roman, traktata i eseja“. To je dobra polazna osnova za određivanje njene osobenosti. U knjizi *Nezemaljski izraz njegovih ruku* autor je poimence naveo deo svoje „lektire“ iz koje je preuzimao građu. Ta bi se lektira u slučaju studije zvala izvori i u načelu svaka faktografska tvrdnja morala bi da bude potkrepljena pozivanjem na izvor. Ponegdje Jergović to čini, najčešće ne, kao što na pojedinim mestima kaže da će zauvek ostati nepoznato šta je u datom trenutku neko pomislio ili osietio.

Pišući o početku putovanja Franje Ferdinanda i Sofije Chotek, Jergović navodi da se kompozicija njihovog voza zbog problema sa osovinama zaustavila na otvorenoj pruzi i citira izjavu austrougarskog nadvojvode: „Lijepo nam je počelo putovanje. Ovdje gori, a dalje će na nas poetljeti bombe!“ Nema izvora za ovaj citat, ali nedugo dalje sledi pasus: „Mjesec-dva kasnije, nekoliko će stotina ljudi, slavnih i anonimnih, ministara, generala, pustolova, prevaranata i budućih memoarista, ustvrditi da su se zatekli u kupeu kada je nadvojvoda izrekao te proročanske riječi“. Efekat rečenici donosi retorika nabiranjaja, dok je njeno značenje ironično upravo prema navodnim svjedocima istorije, posredno i prema istorijskim izvorima.

Jergović izjava ima stilsku funkciju i način na koji je predstavljena svedoči o nekoliko svojstava pripovedne tehnike ove knjige. Prvo: sklonost ka reprezentativnom i pitoresknom detalju. Drugo: postupak uživanja u poziciju ličnosti o kojima piše, koji je dosledno sproveden. Treće: ironični komentar, koji nije čest i predstavlja element esejističkog diskursa. Jergović ukrašta istorijsku i savremenu perspektivu. Predočavanju podataka o sarajevskom atentatu pridružuje njegovu potonju

pitanjima u BiH, među kojima prvo mjesto zauzima pitanje forme Izbornog zakona. Ustavni sud BiH proglasio je neustavnim odredbe Izbornog zakona koje se tiču izbora delegata u Dom naroda Parlamenta Federacije BiH. Već duži period ne postoji konsenzus kako urediti izborni sistem. Hrvatska demokratska zajednica, koja je i pokrenula apelaciju prema Ustavnom sudu, insistira da samo kantoni sa značajnom hrvatskom populacijom delegiraju članove Kluba Hrvata u Domu naroda, kako bi se osiguralo da u tom tijelu budu „legitimni predstavnici“ Hrvata. HDZ se poziva na princip konstitutivnosti po kojem Hrvati biraju Hrvate, Srbi biraju Srbe, a Bošnjaci biraju Bošnjake. S druge strane, stranke sa sjedištem u Sarajevu odbijaju takvu mogućnost, s argumentom da je riječ o diskriminaciji, jer demokratski princip jednakopravnosti građana pred zakonom kaže da svaki građanin ima pravo da daje i dobiva glas od svakog drugog građanina, neovisno o etničkoj pripadnosti. Svaka strana ima svoje argumente. HDZ – princip o konstitutivnosti naroda i strah od preglasavanja. Probosanske strane – princip o jednakosti građana pred zakonom i zazor od tendencije etničke čistoće izbornog legitimiteta, odnosno zabrane etničkog miješanja glasova.

Međunarodna zajednica je ranih 2000-ih na čelu sa snažnom inicijativom tada još uvijek dominantnih Sjedinjenih Američkih Država, progurala određene izmjene izborno-ustavnog sistema u BiH, s ciljem smanjenja etničkih podjela i povećanja funkcionalnosti BiH. Glavne su tzv. Barryjevi amandani, kojima je princip etničkog predstavljanja dodatno razgođen principom građanskog predstavljanja. Suština priče o Izbornom zakonu je poništavanje naslijeđa SAD-a u BiH, te produbljivanje etničkih podjela čak i u odnosu na Dayton (npr. način izbora člana Predsjedništva). Premda se rasprava o Izbornom zakonu vodi već duži period, Evropska unija se suzdržava od pružanja podrške bilo kojem od principa, stvarajući pritisak samo sa zahtjevom da bh. lideri nađu rješenje u duhu kompromisa, što je zbog suprotstavljenih stavova teško dosegnuti. Količina energije koja je uložena u raspravu i borbe po pitanju Izbornog zakona dovela je do zastoja na EU putu. Valja naglasiti da je u ovom mandatu HDZ BiH imao ono što traži da mu bude garantovano i u idućem (dominaciju u Domu naroda i mjesto u Predsjedništvu). Tokom posjete Berlinu, na značajan datum – 9. maja, članovi Predsjedništva Bosne i Hercegovine su razgovarali sa njemač-

ra“, atentat kao metod ubistva vladara u istu ravan stavlja: oficire urotnike majskog prevrata iz 1903. i brutalne ubice kraljevskog para; mladobosanske jugoslovenske anarhiste iz 1914; pripadnike ustaške i VMRO emigracije iz 1934. i crvene beretke, specijalne jedinice države Srbije iz 2003, sa krvavom ulogom u ratovima 90-ih. Otuda ni za jedan režim nije uputno da slavi atentatore, posebno ne anarhiste. (Uzgred, a to je Jergoviću promaklo, prvi spomenik Gavrilu Principu u Beogradu podignut je tek 2015. godine. To je učinio tadašnji predsjednik Srbije Tomislav Nikolić, na Vidovdan, u Finansijskom parku, sa porukom da je Princip „bio nosilac ideje oslobođenja od ropstva“. Zanimljivo, čini se žuta štampa nikada nije tako često pisala o zaverama i planovima za atentat na jednog vladara kao danas, u vreme naprednjačkog režima i predsjednika Vučića.)

HRONIKE I POLEMIKE

Kome se obraća jedan afirmisan i prihvaćen postjugoslovenski pisac poput Miljenka Jergovića? Lako je reći svima, svim post-yu scenama, ali to ni inače nije tačno, a nije tačno ni u ovoj knjizi. Zapravo, krajnje retki su autori koji uopšte i pokušavaju da pišu za više sredina, i to ne zato što to ne bi intim-

kom kancelarkom Angelom Merkel o Izbornom zakonu i Erdoganomovom dolasku u BiH. Prenijeli su da je kancelarka Merkel izrazila raspoloženje da pomogne po pitanju Izbornog zakona zbog zabrinutosti EU da nakon izbora neće biti moguće formirati Dom naroda u vertikalu vlasti, što bi bila loše za evropski put BiH jer bi onemogućilo početak pregovora o pristupu. Da li će Angela Merkel uistinu investirati energiju u rješenje ključnog političkog pitanja u BiH ili je riječ samo o diplomatskom izrazu brige? U svakom slučaju, ako Berlin odluči da pokrene stvari, morat će dati veću prednost jednom od suprotstavljenih stavova. Ako podrži produbljivanje principa etničkih podjela, s ciljem smanjenja vrijednosti glasa „Erdoganu lojalnog Sarajeva“, odnosno davanja dodatne moći „kršćanskoj Evropi lojalnom“ HDZ BiH, to bi proizvelo politički homogenije Sarajevo uz osjećaj straha pred namjerama Evrope, te bi umjesto postojećih podijeljenih sentimenta prema Erdoganu, utrlo put njegovom izrazito većem utjecaju, pa možda čak i odnosu kakav RS ima prema Rusiji. Ukoliko pak Berlin podrži građanski princip, to bi za razliku od daljeg etnocentrizma HDZ-a svakako donijelo veći stepen funkcionalnosti BiH i veći kapacitet za ubrzano provođenje obaveza na njenom evropskom putu. To je, iako poželjna, sve manje vjerovatna opcija zbog sve većeg utjecaja islamofobnog diskursa u germanosferi i percepcije da bi građanska BiH značila korak ka stvaranju većinski muslimanske države. Ponižavajuće je dokazivati da bosanski muslimani nisu onakvi kakvim ih islamofobni diskurs vidi, te da su pod taklo većim utjecajem zapadne modernosti i evropsko-slavenskog iskustva nego orijentalnog utjecaja, kao i da *differentia specifica* nije isto što i suština. O tome ponižavajućem statusu najbolje govori evropsko iskustvo Jevreja, kojima nije pomoglo što su bili u većem stepenu modernizirani odnosno „evropeizirani“ od „izvornih“ naroda. Najvjerovatnije je da ni jedno od navednih radikalnih rješenja neće biti provedeno, što zbog nemogućnosti postizanja kompromisa domaćih lidera, što zbog neodlučnosti Evropske unije. Apsolutna posvećenost Berlina očuvanju stabilnosti kolidira sa najjavama, odnosno prijetnjama HDZ-a o mogućoj paralizi države u slučaju neimplementacije odluke Ustavnog Suda. Zato je, nažalost ili nasreću, teško očekivati išta drugo, osim neke pravno-tehničke intervencije (kompromisa), kojom bi bio legaliziran status quo do neke nove konstelacije političkih odnosa u Evropi i svijetu, a prvenstveno u samoj BiH ■

receptiju, uključujući i onu iz današnjeg doba, koje je od raspada zajedničke države donelo interpretativnu reviziju i etnički multiperspektivizam. Uz informativni dodatak sledi blago polemičan pristup u tumačenju aktuelnih kontroverzi o karakteru Sarajevskog atentata i, posebno, o profilu, motivima i ciljevima atentatora.

MUKE S ATENTATOM

Kako izaći na kraj sa etičkom dimenzijom atentata: hoće li se podrediti i opravdati političkim ciljem kojem je atentat imao da posluži, hoće li se u osnovi svesti na kriminalni akt i kršenje religiozne norme, ili će se naglašavati posvećenost počmilaca atentata (spremnost na ličnu žrtvu) i njihov nasilan kraj (smrt na kazna i zatvorska tortura). Jergović se opredelio da „podrži“ ocenu Ive Andrića iz njegovog eseja o mladobosancima koja navodi obe strane medalje njihovog čina. Oni su bili i ubice i žrtve, i samoproglašene sudije i mučenici. Paradoksalno, takva ocena je u isto vreme dijalektička, kompromisna i subverzivna. Danas, kada se etničko poreklo većine atentatora (srpsko) stavlja ispred njihovog političkog opredeljenja (revolucionarni anarhizam i radikalno jugoslovenstvo), ili se jugoslovenstvo izjednačava sa velikosrpstvom, kako su poentirale austrofilске teorije, takva ocena deluje više subverzivno nego kompromisno. Ali, nezavisno od današnjih nacionalističkih falsifikata, svojatanja mladobosanaca ili poricanja samostalnosti njihovog delovanja, fenomen atentata kao metod u sebi zadržava svoju inicijalnu subverzivnost. Jer, nezavisno od političkih ciljeva u ime kojih je počinjen, gledano sa „beogradskog pendže-

no želeli, već zato što to jednostavno nisu u stanju. Stvar je u tome što se genius loci svake sredine mora dobro upoznati, toliko da narativni pokušaj uživanja u govoru iz perspektive te sredine ne deluje naivno, prepotentno a površno. Dosadašnji prozno-poetsko-esejistički opus Miljenka Jergovića pokazuje da suvereno poznaje dve sredine, dok se trećoj, beogradskoj i srbijanskoj, postojano godinama približava.

Upravo opis „zagađenog beogradskog zraka“ sa 116. stranice predstavlja tekst zrelog autora koji je i na početku 50-ih godina života sposoban da indukuje entuzijazam prvog pogleda i da taku notornu stvar kao što je prostor oko Zelenog venca, po kome su se u sumrak atentata kretali i sastajali mladobosanci, opiše nadahnutu poput studenta iz provincije ili impresionističkog putopisca. Pitajući se tako, u nekoj istraživačko-hodočasničko-mazohističkoj šetnji, šta li bi novi gospodar Vučić učinio da ga je volja sudaja gurnula u 1914. godinu (dodajem) u ruke Vojte Tankosića ili majka Apisa a ne vojvode od Hrtkovaca), pa piše: „Takva su pitanja zanimljiva, i ne može čovjek o njima da ne misli dok tako besposlen lunja Ulicom kraljice Natalije, u Brankovoj zalazi po prašnjivim antikvarijcama, i tamo lista spise o starim srpskim junacima i mučenicima, pa se Prizrenskom uspinje prema Hotelu Moskva, i udiše beogradske mirise, vonj užeglog ulja, nesagorjelih motornih benzina, opojno prijeteci miris dižela, miris pljeskavica i aleve paprike, koja se nošena proletnim vjetrom miješa sa gradskim smogom, s prašinom u kojoj ima stucanog ugljena, savskog i dunavskog pijeska, grinja, vodene pare, virusa i bakterija, i usitnjenih ljudskih i pilećih kostiju.“ Ajmo malo da se našalimo u ova teška, vučičevska vremena. Zahvaljujući ovom citatu saznao sam da je neko ušao u antikvarnice u Brankovoj, poznate po pristupačnim cenama, mada mi nije najjasnije zašto je listao kupusare „o starim srpskim junacima i mučenicima“. Ali dobro, šta fali u tekstu malo sladunjavosti i rodoljubive memle sa grinjama. E da, „grinje, virusi i bakterije“. Jeste da je Brankova zbog saobraćaja jedna od najzagađenijih ulica, sa Ulicom 29. novembra ili prostorom oko sajmišta, ali nisam znao da se baš toliko grinja, virusa i bakterija tu nakotilo. Nešto su kada zastajali stari srpski junaci, ili među njima nema starog, ali ne Vujadi-na nego doktor Batuta. Svaka čast autoru na njuhu za nesagoreli benzin, posebno za užeglo ulje, ali nema dobre pljeske ili pomfrita bez ulja od prekuće. Pri kraju bgd šetnje opis postaje zaneto metafizičan ili preteći sanitaran: otkud u vazduhu „usitnjene ljudske i pileće kosti“? Genocid nad pilčićima ili alternativni način sahranjivanja: ne spaljujemo, nego meljemo ljudske kosti?

Dobro, i Homer zadrema, zaigra srce i dobronamernog putopisca, ali poenta je da je *Nezemaljski izraz njegovih ruku* zapravo pisana za hrvatsku publiku, gde je prvobitno objavljena, prošle godine u izdanju Frakture. Čini se da ova knjiga rubno reflektuje i je izvestan spor koji autor ima sa sredinom u kojoj živi. Opisujući preovlađujući hrvatsku percepciju Prvog svetskog rata, Jergović piše: „Hrvatska svakodnevica je, u odnosu na Gavrila Principa, 1914. i Veliki rat, izuzetno jednostavna. Toliko jednostavna da se čini kako nikakvog rata nije ni bilo“. Ipak, ova fina i suptilna ironija se dalje ne razrađuje. Citirajući izveštaj Franje Ferdinanda koji 1910. boravi na sprovodu engleskog kralja Edvarda VII i piše svom stricu, austrijskom caru, Jergović pominje Ferdinandov doživljaj mladog srpskog prestolonaslednika Aleksandra Karađorđevića: „izgleda kao loša kopija Ciganina“. Nakon ovog citata sledi deo koji sadrži najsnažniji polemički ekskurs u knjizi: „Iza Srba kao loše kopije Cigana stoji grandiozno etničko čišćenje Hrvatske tokom dvadesetog stoljeća, u kojemu je narod koji je sudjelovao u formiranju hrvatske nacije, i dugo živio u nekoj vrsti dvojnog identiteta i dvostruke lojalnosti, prema rodu i prema domovini, sveden na statistički gotovu zaneimarivu i suštinski obespravljenu manjinu...“

Polemička ogorčenost izbija kao deo autorovog sećanja na svog profesora estetike Predraga Fentcija, koji je glumio Gavrila Principa u filmu Fadila Hadžića *Atentat u Sarajevu* (1964): „Nekoliko godina ranije, dok su u Zagrebu vodili hajku protiv romana *Ruta Tanenbaum*, govoreći o meni kao o antisemitu i mržitelju Hrvata, kojega bi, već iz higijenskih razloga, trebalo prebrisati s ulica toga meni vječno tuđega, a sve više i tuđinskoga grada, elektronskom mi je poštom poslao pismo u kojem kaže da je pročitao *Rutu*, i nudi mi svoju odbranu knjige, bude li zahtrebalo“. Ovaj citat je zgođan da se konstatuje Jergovićeve sklonost da u dominantnu perspektivu knjige *Nezemaljski izraz njegovih ruku*, koja je perspektiva distanciranog prezentera istorijske građe, gdegdje blago melanholičnog, unese privatnu perspektivu ozleđenog polemičara, koji ozlojeđeno šalje poruku svojoj sredini. Izrazi koji budu oči i koji izgledaju preterano jesu: „meni vječno tuđega, a sve više tuđinskoga grada“. To je odgovor na pitanje koje mislo očekivali u knjizi, kako se pisac knjige *Nezemaljski izraz njegovih ruku* oseća u Zagrebu, ali hvala na pitanju i küss die hand.

NEMA LAŽA KOD KOLAŽA

Vraćamo se pripovednim odlikama ove kolažne knjige i nastavljam „priču“ o odnosu istorije i literature.

3B

Primarni fokus Jergovićevog pristupa istoriji ima dva plana: jedan induktivan koji je usmeren na pojedinačne ličnosti, drugi je sintetičan i nastoji da od narativnih fragmenata sklopi mozaik epohe. Oba plana teže razumevanju: pojedinačnih egzistencija i duha vremena. U toj tački pisac deli tastaturu sa istoriografom. Suštinska razlika između njih je u tome što je pisac selektivan prema građi (ne zanima ga sve) i pristrasno human (ne zanimaju ga istorijski procesi u njihovoj složenosti). Pisac pokušava da razume pojedinca kao ličnost, da pronikne u njegove motive i osvetli karakter, da nazuje njegove cipele i krene onim stopama koje će ga učiniti protagoni-stom istorije, pomagačem, slučajnim prolaznikom, kolateralnom žrtvom ili sitnim zupčanikom pokrenutog mehanizma istorijskog događaja. Dve su bitne odlike Jergovićevog naracije: kretanje protagonista ga jednako zanima koliko i slučajnih posmatrača (gluvenemi Moric Alkalaj, poslednji s kojim je Nedeljko Čabrinović „komunicirao“ pre nego što će baciti bombu na automobil s nadvojudvom) ili činovnika sistema: relevantnijih (istražni sudija Leo Pfefer/Lujo Fefer), egzotičnih (službeni dželat Alois Seyfried) ili sasvim nevažnih (zavtorski čuvar Pepi Doležal). Druga odlika je da naporedo sa glavnim i očekivanim tokom fabule autor umeće kratke istorijske ljude ili objekata koji su bili deo glavnog zapleta: recimo broda „Viribus Unitus“ kojim je austrijski nadvojvoda doplovio od Trsta do Metkovića, uz koji idu kratke biografije dvojice oficira Italijana koji su taj isti brod digli u vazduh kada je brod 1918. pripao južnoslovenskoj kraljevini. Time Jergović postiče efekat razudenosti naracije, koja od građe o atentatu i njegovim učesnicima teži da postane slika epohe. S treće strane, to je ujedno i narativ o gradu i o njegovim istaknutim žiteljima, makar privremenim, poput Tina Ujevića ili Ive Andrića (zaključno sa autorom, razume se). Četvrti sloj donosi poglavlje o umetničkoj reprezentaciji atentata, tj. o dva filma o Sarajevskom atentatu (drugi je *Atentat u Sarajevu* Veljka Bulajića iz 1975. godine).

Drugi deo knjige *Nezemaljski izraz njegovih ruku* predstavlja čistu fikciju. Sastoji se od zaokružene novele pod imenom „Troje“, ali deluje kao da je ta novela trebalo da posluži kao jedno od poglavlja koja tematizuju period posle atentata, evocirajući nasilje sarajevske sredine prema Srbima i radnjama srpskih trgovaca koje su opljačkane i devastirane. (Tu se obično koristi reč pogrom, kao i za događaje na Kosovu iz 2004. U Srbiji vole reč pogrom, kada je reč o nasilju nad Srbima, ali ne vole reč genocid. Ko će ga znati zašto.) Jergović se opredelio za dvostruki porodični ljubavni zaplet smešten u kontekst „pogroma“: u jednom slučaju će neuzvraćena ljubav izazvati revanšistički bes kod odbijenog, u drugom će se javiti neočekivan i nemotivisan primer plemenitosti. U drugom slučaju pod pojmom ljubav ne podrazumevam prijateljstvo, jer ga nije bilo, već neki gotovo fantastičan primer humanizma, fantastičan jer je neobjašnjivi i psihološki malo verovatan. Naime, musliman kome je davno, kao dečaku, njegov srpski vršnjak izbio oko, u trenutku pljačkanja srpskih radnji, sam se nudi svom nehotičnom „oslepitelju“, ne tražeći nadoknadu, da upravlja njegovom trgovačkom radnjom dok traje rat.

Međutim, u zbiru, knjiga *Nezemaljski izraz njegovih ruku* ima izvesnu strukturnu koherentnost. Atipičnost njenog kolažnog pokušaja je u tome što spaja građu i fikciju, odnosno što tzv. grada već predstavlja višeslojni esejističko-narativni tekst, koji pokazuje da fiktionalni i diskurzivni tekst dele jedan deo zajedničkih postupaka, efekata i ciljeva. Glavna zamerka koja bi mogla da se uputi takvoj knjizi ne bi se ticala njene hibridnosti, već upravo toga što nije i ne želi da bude studija. Ona oživljava prošlost i dovodi pred nas istorijske ličnosti, protagoniste i marginalce, ali ništa novo o njima ne govori, niži pomera stepen tumačenja. Ona je kao akribična mejnstrim istorijska čitanka sa bočnim storijsama, lepo isripovedana istorijska slikovnica sa bonus novelom za kraj. To su dometi hibridnog teksta ovakvog tipa: u heteronomiji treba zadovoljiti težnju svakog zasebnog dela složene celine, a svaki deo ima vlastitu tendenciju. Lakoća čitanja i zanimljivost štiva mogu biti i jesu njeni kvaliteti, ali sve zavisi od toga ko čita i šta od štiva očekuje. Tako literarna i esejistička naracija ne mogu da zamene istoriografiju, ali mogu da budu prečica ka njoj. Fiktionalna investicija neobjašnjive dobrote, koja se iznenada pojavljuje i prkosi opštoj isključivosti i nasilnom revanšizmu, dovoljno je jasan odgovor „su čim“ nam je ići u budućnost, vek nakon atentata: treba čevkati čuda i uzdati se u akciju humanoidnih anđela. ■

ARMATURA

piše: Muanis Sinanović

PRVI MAJ I PREKARIJAT

Obeležavanje Prvog maja napunjeno je kičem nostalgije: vatra, koja impotentno pokušava da se diže u noć, muzički trash nekih drugih dekada, radnička i porodična kultura iz gubljenog vremena, sve nas to može, ako se odlučimo učestvovati, napuniti tupim sentimentom, sažaljenjem, melanholijom. Puka u vremenu zamrzuta forma praznika, koji slavi borbe, prava i nade kojih više nema. A čini se daje je to lakše propuštati iz godine u godinu, pogotovo ako smo predstavnici prekarijata. Prekarnih radnika se ti ostaci dana i radničkog identiteta nekako uopšte više ne tiču. Uz duboke, epohalne transformacije tržišta radne snage dolazi i do jednako dubokih promena u identitetima. Kao prvo, radnički praznik za prekarne radnike u osnovi ne može imati posebnu auru, koja prati dane odmora, pošto dani

odmora za njih ne postoje: percepcija vremena se menja, pošto se menja radno vreme. Linearno razumevanje, koje se podudara sa idejom istorije kao tokom progressa i koje se uobličilo u – teleološkom - čekanju kraja radnog dana, vikenda, odmora, praznika i najzad revolucije, to ontološki zastrašujuće poimanje temporalnosti sada prelazi u haos bez prepoznatljivih diskretnih vremenskih jedinica, bez teleologije. Time se menja jedna cela psihološka struktura radnica i radnika, koja uključuje i poimanje životnih razdoblja, detinjstva, mladosti i starosti, a time i porodice. Veliki pratoci života kao što su nostalgija i nada nestaju i umeštio njih pojavljuje se nostalgija prema nestaljingji - Mark Fisher detektovao ih je u popularnoj muzici, u koju su se na početku milenijuma vraćali stari oblici rock'n'rolla, garažni iz šezdesetih i sedamdesetih te post-punk iz sedamdesetih i osamdesetih, i to u golom ponavljanju, bez imaginacije novoga.

Nuklearna porodica, taj neophodni pratilac radničkog identiteta 20. veka, također nestaje. Fleksibilizacija rada u trci za radna mesta masovno uključuje žene; plate muških radnika smanjuju se i nisu više dovoljne za preživljavanje cele

BETON BR. 195 DANAS, Utorak, 15. maj 2018.

BETON BR. 195 DANAS, Utorak, 15. maj 2018.

porodice. Ipak, domaćićka uloga žene ostaje. Muškarci koji uz povećanu konkurenciju često ostaju bez rada, mladi, koji se posle studiranja vraćaju u provincijalne gradove, osećaju nestajanje starog kodeksa muške časti. U isto vreme, žene se žele rasteretiti duplog zadatka, koji se sastoji od plaćenog rada i neplaćenog domaćićkog rada. To doprinosi toksičnim i konfuznim kulturnim pojavama, koje se ogledaju u rastu maskulinih identitetskih politika i identitetskom feminizmu. Guy Standing u svojoj studiji prekarijata (Prekarijat: Opasna nova klasa) navodi podatak da je broj venčanja u nedavnoj godini na istorijsko niskoj razini sedamdesetih godina 19. veka. Prvi maj je u velikoj meri bio porodični praznik, za velike industrijske firme i njihove sindikate bile su identitetski i sentimentalno vezane cele porodice.

Takmičenje, trka do dna, unesena je i u najintimnije odnose, pa šta onda očekivati od društvenih? Ako ne može postojati zajednički identitet ni u okviru nečega što je dugo važno za „osnovnu ćeliju društva“, kako bi mogao postojati na mnogo širem planu?

Ako neke zajednice ipak treba da postoje, treba imati neki – identitet. Uspom politika identiteta u poslednjih nekoliko godina možemo povezati upravo sa prekarizacijom stanovništva. Zajednice, sakupljene oko pojedinačnih identiteta, služe kao proteze nemog vlastitog glasa, onog koji bi mogao artikulirati životni modus prekarijata u adekvatnim ekonomskim i socijalnim terminima.

Mada prekarijat nije homogena pojava – ako je Ronaldo dio prekarijata, on sigurno nije u istom stanju kao prevodilac na Balkanu. Stari ljudi koji uz penziju ponešto zarađuju nisu na istome kao mladi, koji su primorani svoju egzistenciju i budućnost osigurati honorarima. I tako dalje. Takva podela sigurno doprinosi nedostatku dotičnog glasa. Ponekad je oko pitanja rase, pola, veroispovesti ili nacionalnosti mnogo lakše ujediniti se nego oko ekonomskih pitanja. Pogotovo ako je to ujedinjavanje površno, kao što je na internetu, koji omogućava skoro bezgranične načine komunikacije, koji svojom dubokom bazom slika, zvukova i značenja u drugim oblicima nudi priliku brze, impotentne artikulacije kritike ili prostog besa. Slaganja u tom slučaju podjednako su površna, a identitetske zajednice labave. Ne želimo reći da rasna i slična pitanja nisu poluautonomna u odnosu na ekonomska, nego da

se kroz identitetska pitanja ona ekonomska sistematski prešutkuju i time politike identiteta postaju simptomi.

Na sve to veliki deo leveice na zna se smisleno odazvati. Živeći u fantazmama industrijskog kapitalizma druge polovine dvadesetog veka, on želi ostalim identitetima suprotstaviti identitet idealnog blue collar radnika, kojeg smatra univerzalnim subjektom. Ipak, u simboličkim relacijama savremenih politika taj identitet nastupa kao partikularan, kao identitet koji se suprotstavlja ostalim, u ime univerzalnosti, ali se ipak nalazi izvan nje – opredeljen je negativno, u službi je negiranja ostalih identiteta ali ne

kad se bliži i etnonacionalizmu, kojeg treba jasno odvojiti od ekonomski progresivnog etatizma. U prvom slučaju država je shvaćena kao mitska zajednica, u drugom kao racionalna zajednica ekonomske distribucije i medijacije kapitala – način na koji se može postaviti kao zaštita, na primer kada anonimne nadnacionalne institucije pritiskaju sa zahtevima u korist kapitala. Jedan od oblika nereflektiranog skretanja leveice ka etnonacionalizmu jeste stvaranje nekakvog panslavenskog identiteta, briko-laz u koji upadaju i papa i Staljin, i Putin i internacionalizam. Zaboravlja se da masovni pokreti ne nastaju odozgo, preko sugestija avant-

nudi alternativne tehnike uspostavljanja univerzalnog. Time nestaje i romantika revolucionarne leveice, sav onaj više od veka trajajući imaginarij crvenih zastava, prljavih siromaha koji osvajaju tvrđave i uspostavljaju barikade, koji štrajkuju iza prastarih mašina u zajedničkoj upotrebi. Mišićavi, a umorni, više ili manje „fizički“ radnik iza glomazne mašine danas se bori sa slabim štreberom iza kompjutera, čiji politički domet u najboljem slučaju predstavlja pravljenje mem-ova u mračnoj sobi, koji je asocijativan i ne može sebe da zamisli na nekom masovnom slavljenju Prvog maja.

U toj situaciji i leveica postaje supkulturna pojava. Time što za svoj ideal ponekad bira identitet opisanog radnika, što je nagnuta ka idealiziranju istog, čemu doprinosi i nesposobnost da se mase pridobiju i pokrenu, preuzima odrednice devastirane radničke kulture. Pone-

garde, nego odozdo, u odgovarajućim istorijskim uslovima i da do toga nema prečice. Sve to zove ka novom mišljenju politike, koja bi se zauzimala za radnička prava. Posle kratkog perioda oduševljavajućeg revivala klasičnih levih ideja u obliku novih partija, kojeg je simbolizovala Syriza, čini se da se opet, možda i jače nego prije, na terenu politike vraćamo ka staru „there is no alternative“. Glas proletarijata je nekoherentan, zagađen etnomračnjaštvom, pun beznaničnih supkulturnih ideja, i malo tko još mari za Prvi maj. Čini se da je u tom istorijskom momentu nestala i cela jedna generacija aktivista, intelektualaca i političara leve proviniencije. Kult leveice je srušen. Ostaje pitanje da li će se i kada pojaviti novi masovni, koherentni i organizovani oblici radničkog pokreta. Njegov jednakopravni deo moraće da bude i prekarijat ■

VREME SMRTI I RAZONODE

Piše: Miloš Živanović

IGRA STOLICE – PREOBRAŽENJE

U vreme kad je Sava Savanović pohodio rumunjsku, na saboru u Tršiću '87. primiše srblji isukrsta, primiše ga dobro, jer bejahu došli dani da se satire žuta sekta.

I reče Sava rumunjima, Život je raj, al vi ste vragovi, o rumunji nesretni pogledjte kako se radi. Iskani se Sava na zemlju tršićku i zameša živo blato te od blata on sačini Golemog vojvodu i pušti ga među ljude. I doveđe Sava mladunčad iz sela i šuma i torova i obora i doveđe Golemog vojvodu sve pred crkvu udžericu. I reče proizvodu, hajd vojvodo, bacaj mladunčad preko zvonika, da vidimo koje će se na noge dočekati koje li će propasti, što propadne ti pojedji. I baceaše Golemi vojvoda mladunčad, Sava zasadi lipu u Požarevcu i ode među rumunje.

Sred livade u Borovu selu ravnu, napregnu se Golemi i nategoš vojvodu dvojica, svaki za po jednu ruku toliko narastao beše, i treći mu glavu držaše šlemom a četvrti pod nosom stenjaše. I nategoš oni i napreže se Golemi jednom, dvaput, treći put slobod pomaže i ispade Maleni. Vrisnu vojvoda zapašenog nosa, podmetni mi šlem budalo. Sačuvaše Malenoga tako, a Golemi ode sam po livadi sejati i poseja još 99 narodnih posejnika i desetog nešto manjeg i to malo nazvaše maja. Strašno miro poleže po crnici i božji i bezbožni živalj što pocrka što pobeže, ne mogahu to ni vetrovi ni kiše rasterati ni oprati, a živ stvor tuda više ni sejati ni orati.

I ode Golemi službeno među rumunje nestade ga, a Maleni osta da raste gde je Sava u Dunavu ulazio, u kuli mramornoj sa konjskim dverima spolja i konjima baleganim unutra. Pohodila ga merkelica stara sa dva mršava nemca tifusara, da mu gata u šolju i u plećku, i rekla mu je, vladaj i ne boj se sinko, ne moš umret mlad. I nastavi on da vlada postumno. Sve je imo ali mira imo nije. Brzo stigoše dani da se satire žuta sekta. Krenu Maleni da iziđe iz kule, al od veličine ne može kroz dveri i 99 posejnika jedva ga iznesoše. Te on stade pred kulu sred raskršća ravnog i napreže se i nategnu se jednom, dvaput, treći put slobod pomaže i vrisnu ko vatreno orele i ispade Golemi vojvoda. Veći no ikad govoraše jezikom tajnim mrmotskim što je među rumunjima naučio i po vasceli dan se čulo ht ht ht. I teško miro proletno stoletno leže po raskršću i po kuli slavnjoj i udavi se i pocrka bezbožni soj. A Maleni mudra glava reče narodu grdnom što se okupio, mir evropski golemi se rodi, i pomilova iza uha svoga oca i sina. Narod sakupljeni zahvalan bejaše i donese mu novina da se ubriše i ode narod u autobuse da sluša kako vuneno dogo recituje, Ne mogu da kažem ono što govorim jer mislim da pojedem sendvič kao što je u ugovoru napisano ■

BLOK BR. V

Autori: Studiostrip

